

Zpráva o šetření

ve věci překážek znesnadňujících žákům se sluchovým postižením přístup ke vzdělání a jeho poskytování

Na ochránce se obrátili stěžovatelé, kteří se dlouhodobě profesně zabývají vzděláváním osob se sluchovým postižením, aby upozornili na úskalí v této oblasti. Hlavním cílem snažení stěžovatelů je zkvalitňování vzdělávání dětí, žáků a studentů se sluchovým postižením.¹ V podnětu nastínili několik problémů, které podle jejich názoru představují pro žáky se sluchovým postižením překážky v přístupu ke vzdělání a při jeho poskytování.

Jednotlivé okruhy námitek se týkaly tlumočení ve školách, organizace výuky českého znakového jazyka a výuky v českém znakovém jazyce (dále jen „ČZJ“), financování a realizace kurzů ČZJ pro rodiče dětí se sluchovým postižením, složení tříd, v nichž jsou vzděláváni žáci se sluchovým postižením, kontrol prováděných Českou školní inspekcí (dále jen „ČŠI“) ve školách pro žáky se sluchovým postižením, výuky anglického jazyka u žáků, jejichž mateřským jazykem je ČZJ, celoplošného testování, kvality učebnic a nedostatečnosti prováděcích předpisů v dané oblasti.

A - Předmět šetření

Rozsáhlá škála problémů ve vzdělávání žáků se sluchovým postižením, které stěžovatelé popsali v podnětu, vyvolává řadu poměrně složitých otázek. Stěžovatelé chtěli na danou problematiku upozornit s cílem odstranit překážky, které znesnadňují žákům se sluchovým postižením přístup ke vzdělání, nenamítali svoji individuální zkušenost s diskriminací, nepovažovala jsem proto za nutné je identifikovat v textu této zprávy.

V průběhu šetření došlo k posunu v dané oblasti zejména přijetím novely² zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. K novele jsem vnesla své připomínky dne 23. května 2014. Jedna z nich se týkala tlumočnicka ČZJ, jehož postavení nebylo dostatečně legislativně ošetřeno. Vzhledem k tomu, že zapojení tlumočnicka či transliterátora do vzdělávání žáků se sluchovým postižením je klíčovou přiměřenou úpravou ve smyslu Úmluvy o právech osob se zdravotním

¹ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, používá na různých místech označení děti, žáci i studenti; nadále v této zprávě však budu používat jednotně pojem „žáci“.

² Zákon č. 82/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

postižením,³ doporučila jsem jeho výslovné zakotvení v demonstrativním výčtu podpůrných opatření pro žáky se speciálním vzdělávacími potřebami.

Zmíněná novela školského zákona nabývá účinnosti od 1. září 2016 a tlumočnický ČZJ byl do výčtu podpůrných opatření v ustanovení § 16 odst. 2 písm. h) zařazen. Velmi vítám, že novelizované ustanovení § 16 odst. 7 stanoví mimo jiné následující:

„Využívá-li škola nebo školské zařízení tlumočnicka českého znakového jazyka, zajistí, aby jeho činnost vykonávala osoba, která prokáže vzdělání, nebo praxi a vzdělání, jimiž získala znalost českého znakového jazyka na úrovni rodilého mluvčího a tlumočnické dovednosti na úrovni umožňující plnohodnotné vzdělávání dítěte, žáka nebo studenta.“

Jedná se o významný pokrok zejména proto, že zákonodárce stanovil určitou nezbytnou úroveň ČZJ tlumočnicků, což je cesta ke zkvalitnění vzdělávání žáků se sluchovým postižením.

Po zralé úvaze jsem se rozhodla do předmětu šetření zahrnout jen některé z námitek stěžovatelů, které považuji za klíčové, a to **právní zakotvení ČZJ a systém hodnocení úrovně znalosti tohoto jazyka zejména u pedagogických pracovníků, chybějící prováděcí předpisy v oblasti vzdělávání žáků se sluchovým postižením (ohledně podmínek a rozsahu tlumočnických služeb a obsahu a rozsahu bezplatných kurzů komunikačních systémů pro rodiče) a postup ČŠI v dané oblasti.** V této zprávě budu formulovat konkrétní doporučení směřovaná Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „ministerstvo“) a ČŠI, která podle mého názoru mohou zlepšit vzdělávání žáků se sluchovým postižením, tj. osob, které se ve všech oblastech života potýkají především s jazykovou bariérou.

Neznamená to, že bych další námítky stěžovatelů (např. kvalitu učebnic či výuku angličtiny) nepovažovala za důležité, v tuto chvíli je však třeba předmět šetření jasně ohraničit a navrhnout konkrétní řešení nejpálčivějších problémů. Související otázky vyvstalé na základě podnětu stěžovatelů budu nadále sledovat a v rámci svých zákonných oprávnění se budu snažit o zlepšení vzdělávání žáků se sluchovým postižením.

B - Skutková zjištění

V rámci šetření jsem získala informace především od stěžovatelů, ministerstva a České školní inspekce (dále jen „ČŠI“). Pověřeni zaměstnanci Kanceláře veřejného ochránce práv navštívili rovněž dvě školy zaměřené na vzdělávání žáků se sluchovým postižením,⁴ konkrétní školy však nebyly šetřeným subjektem, pouze mi

³ Úmluva o právech osob se zdravotním postižením přijatá Valným shromážděním OSN dne 13. prosince 2006, vyhlášená pod č. 10/2010 Sb. m. s. Úmluva používá termín *reasonable accomodation*, který je do češtiny přeložen jako „přiměřená úprava“; zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon) však obsahuje termín „přiměřené opatření“, který budu používat v dalším textu zprávy.

⁴ Návštěvy se uskutečnily v termínech 27. listopadu 2013 a 12. února 2014.

zprostředkovaly lepší vhléd do dané problematiky. Jedné z přátelských návštěv se zúčastnil rovněž můj zástupce JUDr. Stanislav Křeček.

Ministerstvo poskytlo ochránci dopisem ze dne 26. července 2013 statistické údaje o počtech žáků se sluchovým postižením získané na základě výkaznictví škol. Údaje se týkají pouze základních škol a jsou zaznamenány v následující tabulce.

Tabulka č. 1 - *Počty žáků se sluchovým postižením v základním vzdělávání (školní roky 2010/2011 – 2012/2013):*

školní rok	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Celkový počet žáků	1 216	1 141	1 118
Individuálně integrovaní žáci	581	582	574
Žáci ve speciálních třídách	635	549	539
Žáci ve speciálních školách	X	10	5

Ministerstvo mi následně dodalo aktuální data o počtech žáků se sluchovým postižením nejen v základních školách, ale i ve školách mateřských, středních a vyšších odborných – viz následující tabulka.

Tabulka č. 2 - *Počty žáků se sluchovým postižením v předškolním, základním, středním vzdělávání a na vyšších odborných školách za školní roky 2013/2014 a 2014/2015:*

stupeň vzdělávání	Počet žáků se sluchovým postižením (ke dni 30. 9. 2013)			Počet žáků se sluchovým postižením (ke dni 30. 9. 2014)		
	celkem	Žáci ve speciálních třídách podle druhu postižení	Individuálně integrovaní postižení žáci	celkem	Žáci ve speciálních třídách podle druhu postižení	Individuálně integrovaní postižení žáci
Předškolní vzdělávání	266	176	90	283	178	105
Základní vzdělávání	1 120	523	597	1 183	538	645
Vzdělávání ve středních školách, denní forma vzdělávání	497	279	218	505	280	225
VOŠ, denní forma vzdělávání	8	0	8	7	0	7

B.1 Tlumočení ve školách

Podle stěžovatelů není pro žáky se sluchovým postižením tlumočnická zpravidla zajištěna. Uvedli, že žák se sluchovým postižením, který se vzdělává formou individuální integrace ve škole hlavního vzdělávacího proudu, tak často postrádá vrstevníky a pedagogy s nimiž může bez problémů komunikovat, a má ztížený přístup k informacím. Tlumočnicka potřebují především žáci, kteří nemohou vnímat mluvenou řeč sluchem a nepostačí jim kompenzační pomůcka v podobě např. naslouchadla či kochleárního implantátu.

Obdobný problém s nedostatečným zajištěním tlumočnicka ČZJ se podle stěžovatelů objevuje rovněž na středních a vyšších odborných školách. Namítali, že tlumočníci v řadě případů chybí rovněž ve školách, které jsou sice primárně zaměřené na vzdělávání žáků se sluchovým postižením, ale pedagogové ovládají ČZJ nedostatečně. Na běžnou střední školu údajně není žák se sluchovým postižením zpravidla přijat, neboť škola není schopna zajistit tlumočnicka a jeho financování. Žáci se sluchovým postižením tak mají velmi omezený výběr, neboť volí školu především podle toho, zda jsou v ní vytvořeny podmínky pro bezproblémovou komunikaci.

Stěžovatelé uvedli, že tlumočníci ČZJ by měli být zajištěni napříč vzdělávacím systémem, nicméně v dané oblasti chybí prováděcí předpis (vyhláška ministerstva), který by měl podle ustanovení § 10 odst. 1 písm. a) zákona č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů, podmínky a rozsah tlumočnických služeb poskytovaných bezplatně neslyšícím žákům upravovat.

V první reakci na výzvu ochránce k vyjádření reagoval bývalý ministr školství, mládeže a tělovýchovy prof. PhDr. Petr Fiala, Ph.D., LL.M. Dne 7. prosince 2012 uvedl k tlumočnickým službám pro neslyšící následující: „Neslyšící děti, žáci a studenti jsou ve školách pro sluchově postižené vyučováni v souladu s § 7 zákona č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, v platném znění. Neslyšící žáci a studenti integrovaní do běžných škol většinou komunikují orální metodou a tlumočnicka nepožadují. Pokud požadují tlumočnicka, je věc řešena místně příslušným odborem školství, a to podle právní subjektivity školy, který tlumočnicka zajistí ve formě asistence podobně, jako je asistent zajišťován u jiných postižení.“ Dále uvedl, že *„podmínky a rozsah tlumočnických služeb poskytovaných bezplatně neslyšícím byl stanoven jednotlivými kraji shodně s poskytováním dalších typů a forem asistence při vzdělávání dětí, žáků a studentů s hendikepou (jeden z typů poskytované asistence při integraci).“*

Z dodatečných informací poskytnutých na výzvu ochránce dne 26. července 2013 plyne, že ministerstvo za prováděcí předpisy ve smyslu ustanovení § 10 zákona o komunikačních systémech považovalo:

- Ustanovení § 6 odst. 4 vyhlášky č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění pozdějších předpisů, které stanoví, že *„individuální vzdělávací plán obsahuje u žáka vyjádření potřeby dalšího pedagogického pracovníka, u žáka střední školy se sluchovým postižením a studenta vyšší odborné školy se sluchovým postižením potřebnost*

nezbytných tlumočnických služeb a jejich rozsah, případně další úpravu vzdělávání.“

- Ustanovení § 22 odst. 2 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, který v době odpovědi ministerstva stanovil následující: „Předpokladem odborné kvalifikace učitelů vykonávajících přímou pedagogickou činnost s dětmi, žáky a studenty, kteří nemohou vnímat řeč sluchem, je také prokázaná znalost českého znakového jazyka, případně dalších komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob.“ Právní úprava v citovaném znění platila do 30. dubna 2015, dané ustanovení bylo následně zrušeno zmíněnou novelou školského zákona, která s účinností od září 2016 zakotvuje pro tlumočnicka do ČZJ požadovanou jazykovou úroveň „rodilého mluvčího“.
- Čl. II. bod 3) přílohy č. 2 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje standardní činnosti speciálně pedagogických center poskytujících služby žákům se sluchovým postižením, jejich zákonným zástupcům, školám a školským zařízením vzdělávajícím tyto žáky.

B.2 Bezplatné kurzy komunikačních systémů pro rodiče žáků se sluchovým postižením

Zákon o komunikačních systémech předpokládá také vydání prováděcího předpisu (rovněž v gesci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy), který by měl stanovit obsah a rozsah bezplatných kurzů komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob pro rodiče, u jejichž dítěte byla diagnostikována praktická nebo úplná hluchota nebo hluchoslepota.⁵

Bývalý ministr školství mládeže a tělovýchovy prof. PhDr. Petr Fiala, Ph.D., LL.M., k tomu uvedl,⁶ že ve všech školách pro sluchově postižené jsou kurzy komunikačních systémů pro rodiče zajištěny zdarma. K náplni kurzů pak sdělil následující: *„Obsah a rozsah kurzů komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob nebyl na základě doporučení expertní skupiny pro vzdělávání sluchově postižených MŠMT stanoven. Ve školách se vzdělávají žáci s nejrůznějším typem a stupněm sluchového postižení a v souladu s § 6 odst. 1 zákona č. 155/1998 Sb. je při komunikaci s nimi užíváno různých komunikačních systémů. Obsah a rozsah kurzů je tedy tvořen a upravován na základě aktuálních požadavků rodičů neslyšících žáků.“*

Ministerstvo následně doložilo⁷ další podklady týkající se kurzů komunikačních systémů pro rodiče. Ze zápisu z jednání ředitelů speciálních škol pro žáky se sluchovým postižením ze dne 5. prosince 2012 vyplývá, že bezplatné kurzy organizují všechny tyto školy vyjma dvou, a to Mateřské školy a Základní školy Kyjov, Školní 3208, a Gymnázia, Střední odborné školy, Základní školy a Mateřské školy pro sluchově postižené, Praha 2, Ječná 27, ve kterých „se vyučuje orální metodou,

⁵ Ustanovení § 9 ve spojení s ustanovením § 10 odst. 1 písm. b) zákona o komunikačních systémech.

⁶ dopis ze dne 7. prosince 2012 č. j. MSMT-50957/2012-22

⁷ dopis PhDr. Soni Cpinové ze dne 20. března 2013 č. j. 11546/2013-22

a kde se v souladu s požadavky rodičů při výuce komunikační systémy neslyšících a hluchoslepých osob nepoužívají.“

V návaznosti na výzvu ochránce ministerstvo oslovilo všech patnáct speciálních škol zaměřených na vzdělávání žáků se sluchovým postižením, přičemž kromě dvou škol⁸ všechny poskytly nějaké informace ke kurzům komunikačních systémů pro rodiče. Tyto kurzy nebyly v době vyjádření speciálních škol (březen 2013) dostupné na třech speciálních školách.⁹ Na školách, kde kurzy komunikačních systémů probíhaly, se jich účastnilo od pěti do devatenácti rodičů. Osm speciálních škol ministerstvu sdělilo, že kurzy jsou zdarma; ostatní na otázku nereagovaly.

Co se týká obsahu a rozsahu kurzů a potřebnosti prováděcího předpisu v dané oblasti, z osmi poskytnutých odpovědí speciálních škol by ho dvě¹⁰ přivítaly. Naproti tomu dvě školy,¹¹ které obě poskytly stejnou odpověď, uvedly, že jakékoli omezení stanovené zákonem by bylo kontraproduktivní, přičemž zdůraznily, že kurzy jsou koncipovány podle konkrétních potřeb rodičů. Mateřská škola, Základní škola a Dětský domov, Ivančice, odpověděla, že by ráda zajistila pravidelné a opakované kurzy pro všechny zaměstnance školy, ale potýká se s nedostatkem finančních prostředků.

B.3 Inspekční činnost ve školách pro žáky se sluchovým postižením

Dne 12. června 2013 proběhlo jednání pověřených zaměstnanců Kanceláře veřejného ochránce práv se zástupci ČŠI – ředitelkou odboru inspekčních činností Mgr. Vladislavou Coufalovou a náměstkem ústředního školního inspektora PhDr. Ondřejem Andrysem, MAE. Zástupci ČŠI uvedli, že do konce školního roku 2012/2013 realizovala ČŠI inspekční činnost na všech školách, které se specializují na vzdělávání žáků se sluchovým postižením, přičemž při všech kontrolách byla za ČŠI přítomna přizvaná osoba¹² ovládající ČZJ.

B.3.1 Hodnocení ČZJ v rámci inspekční činnosti v Základní škole a Mateřské škole pro sluchově postižené, Brno, Novoměstská 21

Vedoucí oddělení rovného zacházení zaslal dne 14. října 2013 výzvu ředitelce Jihomoravského inspektorátu ČŠI PhDr. Ireně Borkovcové s žádostí o zodpovězení konkrétních dotazů v souvislosti s inspekční činností vykonanou v Mateřské škole

⁸ Základní škola pro sluchově postižené a Mateřské škola pro sluchově postižené, Ostrava-Poruba; Bilingvální mateřská škola pro sluchově postižené, s. r. o.

⁹ Gymnázium, Střední odborná škola, Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené, Praha 2, Ječná 27, pořádala pouze konzultace v oblasti logopedické péče; Mateřská škola, Základní škola a Dětský domov, Ivančice vzdělávala „podle mateřské reflexivní metody převzaté z *Institutu voor Doven – Holandsko*“; Mateřská škola a Základní škola, Kyjov, Školní 3208, používala orální metodu; uvedla rovněž, že o kurzy není zájem, v případě, že by byl, tak by kurzy zajistila.

¹⁰ Střední škola, Základní škola a Mateřská škola, Hradec Králové, Štefánikova 549, a Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené, Liberec, E. Krásnohorské 921, příspěvková organizace.

¹¹ Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené, Praha 5, Holečkova 4, a Střední škola, základní škola a mateřská škola pro sluchově postižené, Olomouc, Kosmonautů 4.

¹² Ustanovení § 174 odst. 8 školského zákona ve spojení s ustanovením § 6 zákona č. 255/2012 Sb., o kontrole (kontrolní řád).

a Základní škole pro sluchově postižené, Brno, Novoměstská 21.¹³ K otázkám obdržel následující odpovědi:

- (1) Jakými postupy zjišťuje Vámi řízený inspektorát kvalitu výuky v českém znakovém jazyce?

„Hodnocení školy jako vzdělávací instituce probíhá podle Kritérií hodnocení podmínek, průběhu a výsledků vzdělávání pro příslušný školní rok, které schválilo MŠMT. Na výkonu inspekční činnosti se podílejí všichni členové inspekčního týmu, přičemž se řídí pokyny vedoucího inspekčního týmu a předem ho informují o plánovaných krocích. Vedoucí inspekčního týmu koordinuje a metodicky řídí práci členů inspekčního týmu.“

V Mateřské a Základní škole pro sluchově postižené, Brno, Novoměstská 21, kde jsou vzdělávány děti a žáci v českém znakovém jazyce, byla realizována inspekční činnost týmem, který byl veden Mgr. Janem Dusíkem (speciálním pedagogem – surdopedem se sedmiletou praxí se vzděláváním sluchově postižených žáků). Členy týmu byly Mgr. Marie Koutná (logopedka), PaedDr. Hana Sedláčková (speciální pedagožka), Mgr. Ladislava Hodonská (školní inspektorka pro základní vzdělávání), Mgr. Markéta Spilková (přizvaná osoba se zaměřením na český znakový jazyk) a Mgr. Iva Kupčíková (přizvaná osoba se zaměřením na tlumočení z českého znakového jazyka).

Při zjišťování použili členové inspekčního týmu především následující metody: inspekční pozorování (hospitace v hodinách), textové analýzy dokumentace a jejich komparaci, inspekční rozhovory s pedagogickými pracovníky včetně ředitele školy, inspekční kvantitativní analýzu, analýzu dokumentace (včetně předchozí inspekčních výstupů), analýzu materiálních a personálních rizik a syntézu zjištění a dat.

Kvalitu výuky v českém znakovém jazyce posuzovala externí odbornice na český znakový jazyk, což bylo jejím hlavním úkolem při inspekční činnosti. Na základě hospitační činnosti konzultovala a předala svá zjištění vedoucímu i ostatním členům inspekčního týmu. Komunikaci mezi neslyšící odborníci Mgr. Spilkovou, ostatními členy týmu i pedagogickými pracovníky školy zajišťovala tlumočnice, která byla přítomná po celou dobu výkonu inspekční činnosti na místě. Zjištění Mgr. Spilkové byla využita při zpracování inspekční zprávy, která je výsledkem kolektivní práce celého týmu, zahrnuje poznatky a hodnocení všech jeho členů.“

- (2) Je neslyšící odborník přizván ke všem inspekcím na školách, kde jsou vyučováni žáci se sluchovým postižením?

„V Jihomoravském inspektorátu jsou celkem tři mateřské a základní školy, ve kterých jsou vzdělávány sluchově postižené děti a žáci.“

¹³ Inspekční zpráva č. j. ČŠIB-1466/12-B, ze dne 8. února 2013.

V Mateřské a Základní škole pro sluchově postižené, Brno, Novoměstská 21, jsou vzdělávány sluchově postižené děti a žáci v českém znakovém jazyce a v mluveném českém jazyce. V mateřské škole, Základní škole a Dětském domově Ivančice a v Mateřské škole a Základní škole, Kyjov, Školní 3208, jsou vzdělávány sluchově postižené děti a žáci prioritně mluveným českým jazykem, a to na základě žádosti zákonných zástupců.

Ve školním roce 2012/2013 byla provedena inspekční činnost v Jihomoravském kraji ve všech třech školách, ve kterých jsou vzděláváni sluchově postižení žáci. V týmu byl vždy účasten školní inspektor – speciální pedagog – surdoped s praxí Mgr. Jan Dusík. Odborník na český znakový jazyk byl přizván do školy, ve které je realizována výuka v českém znakovém jazyce.“

- (3) Jak významnou roli má stanovisko přizvaného neslyšícího odborníka v celkovém hodnocení úrovně českého znakového jazyka?

„Stanovisko odbornice na český znakový jazyk bylo podkladem pro hodnocení úrovně českého znakového jazyka ve škole při vzdělávání žáků. Se závěry svých zjištění seznámila nejdříve celý inspekční tým a následně při ukončení inspekční činnosti sdělila své stanovisko ředitelce školy. V inspekční zprávě byly použity hodnotící závěry z jejího zjištění – viz výše.“

- (4) Pokud součástí předloženého spisu není písemné vyjádření neslyšícího odborníka k výsledkům kontroly, je nějakým způsobem zaznamenán jeho názor v posuzované oblasti?

„Přizvaná osoba Mgr. Markéta Spilková zpracovala písemný podklad pro zpracování inspekční zprávy. Souhlas s hodnocením školy včetně hodnocení úrovně českého znakového jazyka ve škole při vzdělávání žáků (zjištění a závěry uvedené v inspekční zprávě) stvrdila svým podpisem.“

Ředitelka Jihomoravského inspektorátu ČŠI zaslala ochránci rovněž kopii spisové dokumentace vztahující se k předmětné inspekční činnosti. Stanovisko neslyšící odbornice Mgr. Markéty Spilkové však neobsahovala.

Ohledně jazyka výuky v mateřské škole obsahuje inspekční zpráva pouze zmínku, že se uplatňuje bilingvální metoda vzdělávání. Co se týká vzdělávání v základní škole, ve zprávě je uvedeno, že se *„učitelky s dětmi vhodně dorozumívaly podle jejich sluchového postižení – s neslyšícími znakovým jazykem a s nedoslýchavými mluveným českým jazykem“*. Dále uvádí, že komunikační schopnosti žáků byly velmi dobré; mezi sebou se dorozumívali znakovým jazykem a mluvenou řečí. Znakový jazyk je podle zprávy součástí osnov jazyka českého a je vyučován po celou školní docházku žáků. Ve vztahu ke kvalitě ČZJ zpráva vyznívá víceméně pochvalně: *„Efektivní využívání znakového jazyka, mluvené řeči a psaného projevu při vzdělávání žáků a důraz na dovednost žáka dobře komunikovat cíleně vytvářely předpoklad úspěšného začlenění žáků do společnosti a zkvalitnění jejich života. Vyučující prokazovali při komunikaci velmi dobré znalosti českého znakového jazyka, ne vždy však dbali při projevu na jazykovou čistotu.“*

Ze zprávy vyplývá, že internetové stránky školy nejsou přizpůsobeny osobám se sluchovým postižením (chybí vizuální překlad textů do znakového jazyka), ani zvonky do budov školy nejsou vhodné pro osoby se sluchovým postižením, což jim znesnadňuje přirozený vstup do prostor. Pedagogický sbor je podle zjištění ČŠI „*zkušený a všichni vyučující prokazovali sice rozdílnou, ale celkově velmi dobrou znalost znakového jazyka. V něm se pod vedením neslyšící učitelky dále vzdělávají.*“

B.3.2 Kvalita ČZJ z hlediska inspekčních zpráv z ostatních škol, kde se vzdělávají žáci se sluchovým postižením

Nemám k dispozici žádné informace o žácích se sluchovým postižením, kteří jsou individuálně integrováni ve školách hlavního vzdělávacího proudu, je mi pouze známo, kolik se jich v této formě vzdělává z celkového počtu (viz tabulky v úvodu části B této zprávy).

Při posuzování postupu ČŠI se proto mohu opřít pouze o inspekční zprávy ze speciálních škol pro žáky se sluchovým postižením, které si v následujícím textu dovoluji rozebrat z hlediska hodnocení kvality vzdělání v ČZJ, případně jiných komunikačních systémů osob se sluchovým postižením. Inspekční zprávy jsou dostupné na oficiálních internetových stránkách ČŠI.¹⁴

Praha

V hlavním městě je největší koncentrace speciálních škol, které se zaměřují na vzdělávání žáků se sluchovým postižením. Jedná se o čtyři speciální školy.

V rámci inspekčního týmu, který vykonal inspekční činnost na Gymnáziu, Střední odborné škole, Základní škole a Mateřské škole pro sluchově postižené, Praha 2, Ječná 27,¹⁵ ČŠI za osoby ovládající ČZJ označila Bc. Davida Jordu a Kateřinu Peškovou. ČŠI ve zprávě uvedla, že „*pedagogové uplatňují při výuce auditivně orální metodu, která je jedním ze soudobých směrů vzdělávání sluchově postižených osob. Jejím předpokladem je možnost rozvoje mluvené formy řeči.*“ ČŠI zjistila, že učitelky v naprosté většině respektovaly zásady práce se sluchově postiženými – stály čelem k žákům, hovořily zřetelně, vyhýbaly se slabikování, volily většinou jednodušší slovní obraty, ověřovaly si pochopení pokynů. U těžších výrazů se některé z učitelek snažily eliminovat případné nepochopení i vizualizací na tabuli nebo na interaktivní tabuli. Ke vzdělání pedagogů ČŠI uvedla, že většina z nich má odbornost v oblasti logopedie, surdopedie nebo etopedie. Vzhledem k tomu, že někteří žáci jsou z neslyšícího domácího prostředí, škola na počátku školního roku zajišťuje pro společné setkání všech rodičů tlumočnicka do znakového jazyka.

V inspekční zprávě ze Střední školy, Základní školy a Mateřské školy pro sluchově postižené, Praha 5, Výmolova 169,¹⁶ je jako přizvaná osoba uveden Mgr. Karel Kuchler, kterého ČŠI označila za osobu se znalostí ČZJ. K jazyku, jakým se žáci ve škole vzdělávají, ČŠI uvedla následující: „*Základní vzdělávání probíhá bilingválně, komunikačním kódem je český znakový jazyk a psaná forma českého*

¹⁴ Jednotlivé inspekční zprávy je možné vyhledávat zde: <http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Inspekni-zpravy>.

¹⁵ Inspekční zpráva č. j. ČŠIA-380/13-A, ze dne 17. dubna 2013.

¹⁶ inspekční zpráva č. j. ČŠIA-491/12-A, ze dne 28. května 2012

jazyka, u žáků s kombinovaným postižením se používají další alternativní způsoby komunikace (znakovaná čeština, znak do řeči, piktogramy aj.) dle doporučení poradenského zařízení a potřeb žáka.“ Podle zjištění ČŠI je výuka neslyšících založena na bilingválním programu vzdělávání, jehož základem je současné působení slyšícího a neslyšícího pedagoga. Učební plán posiluje jazykovou složku, zahrnuje výuku českého znakového jazyka. Škola se podle inspekční zprávy profiluje bilingválním vzděláváním, které realizuje učitel a asistent pedagoga (jeden z nich je neslyšící). Slyšící pedagogové při výuce komunikují většinou mluvenou řečí případně doplněnou znaky (znakovaná čeština) a neslyšící českým znakovým jazykem. Co se týká mateřské školy, ve „*třídě pro děti s vadami sluchu působí neslyšící pedagogové, kteří užívají znakovou řeč, vychovatelka zprostředkovává český mluvený jazyk. V bilingvální třídě (pro děti s vadami sluchu) škola klade důraz na užívání obou forem jazyka, což se dařilo a bylo zřejmé, že děti jsou na takový způsob zvyklé“*.

Podle zjištění ČŠI se jednotliví pedagogové průběžně vzdělávají v různých kurzech i seminářích (např. český znakový jazyk, britský znakový jazyk, vzdělávání sluchově postižených, kurz první pomoci aj.). Poznatky z těchto akcí následně prezentují v pedagogické radě nebo příslušných metodických orgánech.

ČŠI zmínila, že rodičům žáků umožňuje škola osobní návštěvy podle jejich potřeb (k dispozici je i tlumočnick).

V rámci poslední inspekční činnosti na Střední škole, základní škole a mateřské škole pro sluchově postižené, Praha 5, Holečkova 4,¹⁷ byla přizvanou osobou, která podle ČŠI ovládá ČZJ Mgr. Ivana Zoulíková. ČŠI ve vztahu ke zmíněné škole uvedla, že „*pedagogové uplatňují při výuce bilingvální metodu vzdělávání (orálně v kombinaci se znakovým jazykem)*.“ Dále konstatuje, že „*slyšící učitelé jsou komunikačním vzorem sociokulturního prostředí slyšící populace a se žáky udržují kontakt prostřednictvím komunikačních systémů sluchově postižených vycházejících z českého jazyka, to je mluvenou řečí, tzv. znakovou češtinou, prstovou abecedou, vizualizací mluvené češtiny a písemným záznamem mluvené řeči, dle zákona č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů*.“

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání je podle ČŠI přizpůsoben vzdělávacím potřebám sluchově postižených žáků; bylo v něm upraveno učivo českého jazyka, tělesné výchovy, hudební výchovy a cizího, resp. českého znakového jazyka. Z inspekční zprávy vyplývá, že cizím jazykem vyučovaným ve škole je anglický jazyk, který je zaměřen především na písemně zvládnutou slovní zásobu a gramatiku. „*Při výuce anglického jazyka využívají pedagog i žáci pouze znakový jazyk, slovíčka se učí jen v psané podobě, nikoli foneticky, vyjadřují se písemně nebo prostřednictvím prstové abecedy. Výuku tímto způsobem má škola povolenu od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy s ohledem na edukační možnosti žáků se sluchovým postižením*.“

ČŠI dále zjistila, že ve většině hodin byli přítomni neslyšící asistenti pedagoga, kteří doprovázeli znakovým jazykem mluvené slovo vyučujících a podporovali plnění připravených úloh pro žáky. „*V jedné ze sledovaných hodin učitelka příkladným*

¹⁷ inspekční zpráva č.j. ČŠIA-687/13-A, ze dne 19. srpna 2013

způsobem procvičovala všechny komunikační cesty, které budou ve svém životě potřebovat a užívat (trénovali v jednom úkolu artikulaci, odezírání, znakování i registrování sluchového vjemu). V některých případech však vyučující ještě sami zapojovali tzv. znakovanou češtinu, a tím zbytečně žáci dostávali stejnou informaci trojí cestou.“

Ke znalosti ČZJ pedagogy ČŠI uvedla, že jej ovládají všichni. Ředitel školy v plánu dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků prioritně stanovil znalost ČZJ a studium pro splnění kvalifikačních předpokladů. Co se týká průběžného vzdělávání ve znakovém jazyce, zajišťuje ho škola pro vyučující i zájemce z řad zákonných zástupců interním lektorem.

Z poslední inspekční zprávy z Bilingvální mateřské školy pro sluchově postižené, s. r. o.,¹⁸ vyplývá, že se jí zúčastnil rovněž Mgr. Karel Kuchler, kterého ČŠI označila jako osobu ovládající ČZJ. V době inspekce se v této škole vzdělávalo pouze jedno dítě se sluchovým postižením (v kombinaci s jinou vadou) vzhledem ke konkurenci specializovaných mateřských škol v Praze. ČŠI uvedla, že vlivem přestěhování školy a skladby tříd nenaplnuje škola při přijímání žáků bilingvální způsob vzdělávání. Z inspekční zprávy vyplývá, že se jedná spíše o klasickou mateřskou školu, nikoli mateřskou školu specializovanou na vzdělávání žáků se sluchovým postižením.

Jihomoravský kraj

V Jihomoravském kraji se kromě Základní školy a Mateřské školy pro sluchově postižené, Brno, Novoměstská 21, nachází Střední škola pro sluchově postižené a Odborné učiliště, Brno, Gellnerova 1, Mateřská škola, Základní škola a Dětský domov, Ivančice, a Mateřská škola a Základní škola Kyjov, Školní 3208. ČŠI uvedla, že ve všech třech jmenovaných školách se poslední inspekční činnosti účastnil školní inspektor Mgr. Jan Dusík, kterého ČŠI označila jako osobu ovládající ČZJ.

Ke kvalitě ČZJ ve Střední škole pro sluchově postižené a Odborném učilišti, Brno, Gellnerova 1, ČŠI uvedla následující: *„Partnerský přístup k žákům a vstřícná oboustranná komunikace, v některých hodinách účelně podpořená přítomností tlumočnice do znakové řeči, vytvářely přátelskou atmosféru v průběhu výuky.“*¹⁹ Dále konstatovala, že vyučující v komunikaci se sluchově postiženými žáky respektovali jejich právo na volbu komunikačního prostředku (znakový jazyk, mluvená řeč, odezírání). Škola si podle inspekční zprávy *plně uvědomuje, že bez komunikačních schopností a dovedností je postižený jedinec ve společnosti izolován; vidí problém v nedostatku učebnic a neexistenci odborné terminologie v ČZJ.*

V inspekční zprávě týkající se Mateřské školy, Základní školy a Dětského domova v Ivančicích²⁰ ČŠI uvedla, že *„u žáků s narušenou komunikační schopností byly využity alternativní komunikační systémy: výměnný obrázkový komunikační systém, znak do řeči a piktogramy.“* Odborná erudovanost pedagogů podle ČŠI

¹⁸ inspekční zpráva č. j. ČŠI-290/09-01, ze dne 4. května 2009

¹⁹ inspekční zpráva č. j. ČŠIB-511/13-B, ze dne 31. května 2013

²⁰ inspekční zpráva č. j. ČŠIJ-582/13-J, ze dne 19. června 2013

evidentně směřovala ke kompenzaci zdravotního postižení a zvýšení kvality života žáků.

Volbu komunikačního systému žáků se sluchovým postižením a kvalitu vzdělávání v ČZJ v Mateřské škole a Základní škole Kyjov, Školní 3208, ČŠI výslovně nehodnotí, ani nezmiňuje.²¹

Plzeňský kraj

Inspekční činnosti v Základní škole a Mateřské škole pro sluchově postižené, Plzeň, Mohylová 90,²² se podle informací poskytnutých ČŠI zúčastnila jako přizvaná osoba PaedDr. Jana Barešová, kterou ČŠI označila jako osobu se znalostí ČZJ. K výuce v ČZJ je v inspekční zprávě uvedeno, že žáci s učiteli komunikovali podle svého sluchového postižení českým znakovým jazykem nebo mluveným českým jazykem; přičemž vyučující prokazovali velmi dobré znalosti znakového jazyka. Předškolní vzdělávání podle zprávy „*probíhá formou totální komunikace²³ za využití znakového jazyka, daktylní abecedy, pomocných artikulačních znaků a čtení pomocí globální metody. Výrazně kladnou roli při komunikaci s dětmi sehrávala přítomnost neslyšící asistentky pedagoga. Neslyšící děti komunikovaly pomocí znakového jazyka a psaného slova a byly podporovány k vyvozování slov.*“

Pedagogický sbor podle zjištění ČŠI tvořilo devatenáct učitelů v základní škole, tři v mateřské škole, sedm vychovatelek, dvě pracovnice speciálně pedagogického centra, jedna psycholožka a dvě asistentky pedagoga. Zpráva uvádí, že v době inspekční činnosti všichni vyučující dokončili studium speciální pedagogiky, osm z nich absolvovalo studium znakového jazyka na vysoké škole.

Jihočeský kraj

Inspekční činnosti na Speciální škole pro sluchově postižené, České Budějovice, Riegrova 1,²⁴ se podle informací poskytnutých ČŠI zúčastnil prezident Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel Mgr. Petr Vysuček, který je rodilým mluvčím ČZJ.

V inspekční zprávě je uvedeno, že „*škola poskytuje vzdělání dětem a žákům nedoslýchavým, neslyšícím i slyšícím dětem s diagnostikovanou poruchou řečového vývoje. Vzhledem ke komunikační různorodosti těchto vzdělávacích skupin a vzhledem k nutnosti slučování 2-4 ročníků do jedné třídy jsou nároky na jazykové i metodické dovednosti pedagogů velmi vysoké. V případě vzdělávání nedoslýchavých žáků a žáků slyšících je hlavním komunikačním prostředkem pro výuku mluvený český jazyk. V případě vzdělávání neslyšících je hlavním komunikačním prostředkem český znakový jazyk, který však nebyl některými pedagogy účelně používán.*“

²¹ inspekční zpráva č. j. ČŠIB-237/13-B, ze dne 26. března 2013

²² inspekční zpráva č. j. ČŠIP-512/13-P, ze dne 14. června 2013

²³ Totální komunikace spojuje všechny použitelné komunikační formy (sluchové, slovní, neslovní, manuální apod.). ŠÁNDOROVÁ, Zdeňka, POKORNÝ, Karel. Zdravotně sociální služby a speciálně pedagogická edukace osob se sluchovým postižením. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013, ISBN 978-80-7395-526-7, s. 70

²⁴ inspekční zpráva č. j. ČŠIC-569/12-C, ze dne 19. prosince 2012

Co se týká vzdělávání v ČZJ, inspekční zpráva vyznívá pro školu kriticky. ČŠI uvedla, že většina učitelů měla problémy s jazykovou čistotou ČZJ. Kvalita ČZJ nebyla na požadované úrovni, takže neslyšící žáci nebyli vystaveni kvalitnímu jazykovému vzoru, který je nezbytný pro jejich správný jazykový vývoj, myšlení a pro další rozvoj jejich osobnosti.

ČŠI dospěla k závěru, že *„školní vzdělávací programy a učební dokumenty jsou zpracovány podle zásad stanovených v příslušných rámcových vzdělávacích programech, kladou však příliš velký důraz na osvojení mluvené řeči a nesoustředí se dostatečně na rozvoj klíčových kompetencí a osobnosti neslyšících dětí a žáků. Potřebné by bylo začlenění samostatného vyučujícího předmětu český znakový jazyk do školních vzdělávacích programů.“*

Podle inspekční zprávy *„většina slyšících učitelů nemá komunikační prostředek k výuce neslyšících dětí a žáků ani na jazykové úrovni A1.“* Tento stav ČŠI označila za rizikový; považuje za žádoucí *„zlepšení pedagogů v praktické kompetenci v ČZJ alespoň na úroveň B2“*. Pro zavedení efektivních metodických úprav do výuky žáků se sluchovým postižením by bylo podle ČŠI pozitivní vytvoření pozice neslyšícího metodického poradce.

Liberecký kraj

Jako přizvaná osoba, která podle ČŠI ovládá ČZJ, se zúčastnil inspekční činnosti v Základní škole a Mateřské škole pro sluchově postižené, Liberec, E. Krásnohorské 921, příspěvková organizace,²⁵ Mgr. Karel Kuchler.

Z inspekční zprávy vyplývá, že ve škole se snižuje počet žáků se sluchovým postižením, naopak narůstá počet žáků s narušenou komunikační schopností (především dysfázie). *„Vyučující ve vzdělávání sluchově postižených žáků vzhledem k sluchové ztrátě, která je dobře kompenzovaná elektronickými sluchadly, uplatňují auditivně verbální metodu. U těžce sluchově postižených žáků je již od prvního ročníku uplatňována totální komunikace. Komunikačním prostředkem je v převážné míře znakový jazyk.“* V mateřské škole učitelky u neslyšících žáků používaly totální komunikaci. V základní škole byla podle ČŠI komunikace přizpůsobována stupni sluchového postižení a řečové vybavenosti jednotlivých žáků (totální komunikace, orální výuka i výuka prostřednictvím ČZJ). Úroveň kvalifikace pedagogického sboru ČŠI hodnotila jako velmi dobrou, ke znalosti ČZJ se však výslovně nevyjádřila.

Královéhradecký kraj

ČŠI poskytla informaci, že se na poslední inspekční činnosti ve Střední škole, Základní škole a Mateřské škole, Hradec Králové, Štefánikova 549,²⁶ podílela školní inspektorka Mgr. Bc. Miluše Urbanové s údajnou částečnou znalostí ČZJ a přizvaná osoba označená ČŠI jako osoba ovládající ČZJ PaedDr. Eva Souralová, Ph.D.

Hodnocení školy ze strany ČŠI je velmi pozitivní, a to mimo jiné z hlediska kvality vzdělávání v ČZJ. ČŠI zjistila, že ve škole vyučují slyšící pedagogové, kteří

²⁵ inspekční zpráva č. j. ČŠIL-550/12-L, ze dne 18. června 2012

²⁶ inspekční zpráva č. j. ČŠIH-186/12-H, ze dne 25. dubna 2012

jsou uživatelé ČZJ, i neslyšící učitelé, disponující náležitou jazykovou kompetencí v ČZJ a v českém jazyce.

Co se týká mateřské školy, ČŠI ocenila velmi dobrou spolupráci učitelek v obou třídách pro žáky s vadami sluchu (zejména ve třídě, kde spolupracují slyšící a neslyšící učitelky).

Při hospitacích na základní škole ČŠI sledovala *„zejména způsob vytváření jazykových kompetencí žáků, kteří byli vzděláváni prostřednictvím českého jazyka a ČZJ. Užívání obou jazyků se navzájem prolínalo. Projev vyučujících respektoval charakteristický způsob vnímání žáků se sluchovým postižením - byl náležitě dynamický a rovnoměrně využíval verbální i neverbální prostředky komunikace. Používání didaktických a technických pomůcek odpovídalo výukové situaci. Při demonstraci učiva znakovým jazykem se žáci do výuky aktivně zapojovali.“* ČŠI dále konstatovala, že *„ke kvalitě vzdělávacího procesu přispěl zřejmý trend rozlišení metod práce se žáky dle jejich sluchové vady, schopností a podle toho, zda jsou uživateli kochleárního implantátu.“*

V inspekční zprávě je dále uvedeno, že v rámci odborného vzdělávání na střední škole se způsob komunikace ve výuce lišil podle rozsahu postižení žáků a jejich rozdělení do výukových skupin; v některých hodinách probíhala výuka prostřednictvím ČZJ, v dalších byl výklad převáděn do znakového jazyka prostřednictvím tlumočnicka.

Kladně ČŠI hodnotila rovněž skutečnost, že ředitelka školy podporuje prohlubování pedagogických dovedností a účast pedagogů na jednotlivých vzdělávacích akcích určuje výběrovým způsobem, při kterém vychází z plánu personálního rozvoje pedagogických pracovníků a z finančních možností školy. Vzdělávání pedagogů je zaměřeno zejména na zdokonalování znalosti ČZJ. Ve školním roce 2011/2012 byl ve spolupráci s Institutem Neslyšících pro specializované vzdělávání a za finanční podpory fondů EU z Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost realizován projekt Základní kvalifikační kompetence pedagogů, který je zaměřen na vzdělávání pedagogů v ČZJ.

ČŠI zjistila, že *„všichni učitelé vykonávající přímou pedagogickou činnost s dětmi a žáky, kteří nemohou vnímat řeč sluchem, splňují předpoklad znalosti ČZJ. Začínajícím pedagogům je věnována zvýšená pozornost, kromě uvádějícího učitele bývá zpočátku v hodinách přítomen i tlumočnick.“*

Olomoucký kraj

V Olomouckém kraji označila ČŠI dvě školy, které se specializují na vzdělávání žáků se sluchovým postižením, jedná se o Střední školu, Olomouc – Svätý Kopeček, B. Dvorského 17, a Střední školu, základní školu a mateřskou školu pro sluchově postižené, Olomouc, Kosmonautů 4.

Z inspekčního týmu, který provedl poslední inspekční činnosti v první jmenované škole,²⁷ nikdo neovládal ČZJ ani částečně; kontroly se nezúčastnila

²⁷ inspekční zpráva č. j. ČŠIM-51/12-M, ze dne 20. února 2012

přizvaná osoba. Ve zprávě ČŠI konstatovala, že ve třídách, kde jsou také žáci se sluchovým postižením, probíhá komunikace za pomoci znakového jazyka. Ke kvalitě výuky v ČZJ se nijak nevyjádřila. Ze zprávy jsem pouze zjistila, že ve škole probíhá kurz znakového jazyka, který je povinný pro pedagogy vyučující žáky se sluchovým postižením.

K poslední inspekční činnosti ve Střední škole, základní škole a mateřské škole pro sluchově postižené, Olomouc, Kosmonautů 4,²⁸ ČŠI přizvala Prof. PhDr. PaedDr. Miloně Potměšila, Ph.D., kterého označila jako osobu ovládající ČZJ. Ve zprávě ČŠI uvedla, že *„při vzdělávání sluchově postižených dětí byly ve vhodné míře uplatňovány metody totální komunikace, kdy byl využíván kombinovaně znakový jazyk, mluvená řeč, odezírání, gestikulace, mimika, pantomimika, prstová abeceda a kresba.“* Součástí předmětů na základní škole je Jazyk a jazyková komunikace, Český jazyk a literatura a Anglický jazyk je znakový jazyk, který je vyučován současně. Míra používání ČZJ se odvíjí od stupně sluchového postižení, potřeb a schopností žáků. Při komunikaci jsou ve škole uplatňovány metody totální komunikace (znaková řeč, daktyl, orální způsob).

V oblasti komunikace učitelů se žáky se sluchovým postižením ČŠI konstatovala následující: *„K ojedinělým nedostatkům ze strany vyučujících patřily absence komunikačního stylu face to face, vzhledem k charakteru sluchového postižení žáků, je třeba více dbát na dodržování znakového kontaktu. Ve většině případů byly používány k doprovodu mluveného projevu učitelů izolované znaky, byly však používány nepřesně a ne vždy v kontextu mluveného projevu.“*

Pedagogové působící v základní škole doložili ČŠI mimo jiné doklad o prokázání znalosti ČZJ, v některých případech i dalších komunikačních systémů (např. výměnný obrázkový komunikační systém). Všichni pracovníci školy mají možnost vzdělávat se v kurzu ČZJ, který probíhá ve škole.

Moravskoslezský kraj

ČŠI označila dva inspektory (Mgr. Kazimiera Worka a Mgr. Ivanu Radovou), kteří se podíleli na poslední inspekční činnosti v Základní škole pro sluchově postižené a Mateřské škole pro sluchově postižené, Ostrava-Poruba, příspěvková organizace,²⁹ jako osoby s částečnou znalostí ČZJ. V inspekční zprávě ČŠI uvedla, že *„pedagogové v jednotlivých třídách usilují o budování a rozvoj komunikačních dovedností, znakové a mluvené řeči s možností předávání informací, vytvoření příznivé rodinné atmosféry s úzkou spoluprací se zákonnými zástupci dětí a žáků.“* Škola pořádá kurzy znakového jazyka a konzultace s foniatry. Podle zjištění ČŠI u všech pedagogických pracovníků škola podporuje zlepšení informační gramotnosti a schopnosti komunikace ve znakové řeči.

Zlínský kraj

Inspekční činnost v Mateřské škole, základní škole a střední škole pro sluchově postižené, Valašské Meziříčí, Vsetínská 454, proběhla v roce 2013

²⁸ inspekční zpráva č. j. ČŠIM-87/13-M, ze dne 13. března 2013

²⁹ inspekční zpráva č. j. ČŠIT-333/13-T, ze dne 15. března 2013

dvakrát (první se týkala podmínek vzdělávání ve střední škole, druhá v mateřské a základní škole),³⁰ ani jednou se na ní však nepodílela osoba ovládající ČZJ.

V inspekční zprávě týkající se střední školy je ke vzdělávacímu jazyku uvedeno následující: „V českém jazyce byla vhodně uplatňována zásada formální a obsahové výstavby řeči včetně využívání neustálé zpětné vazby mezi učitelem a žákem. V hodinách cizího jazyka vyučující přiměřeně používal znakovou češtinu pro usnadnění dorozumívání, čímž zabezpečovali srozumitelné prezentování učiva všem přítomným žákům.“ Úroveň ČZJ pedagogů ČŠI naznačila pouze jednou větou: „Významnou podporou bezprostřední komunikace ve výuce je samozřejmá znalost znakové řeči pedagogy.“

Z inspekční zprávy z mateřské a základní školy vyplývá, že na základní škole je samozřejmostí využívání „kompenzačních pomůcek, ČZJ nebo znakové češtiny, žáci rozvíjeli slovní zásobu i orální řeč.“ V hospitovaných hodinách českého jazyka a anglického jazyka vyučující používali český jazyk a souběžně znakový jazyk, čímž podle ČŠI zabezpečovali srozumitelné porozumění učiva všem přítomným žákům.

Ve speciální třídě mateřské školy pro žáky se sluchovým postižením, probíhalo podle zjištění ČŠI vzdělávání „po dohodě se zákonnými zástupci dětí formou totální komunikace, která zahrnovala jednotlivé formy vzdělávání: orální řeč, globální čtení, odezírání, reedukace, daktylní znaky, znakovou češtinu.“

C - Hodnocení věci ochránkyní

C.1 Právo neslyšících na vzdělávání v jazyce, který si zvolí

Právo osob se zdravotním postižením na vzdělání garantuje čl. 24 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (dále jen „Úmluva“), která je součástí právního řádu České republiky. **Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, se zavázaly umožnit studium znakového jazyka a podporu jazykové identity společenství neslyšících.** Smluvní strany podle Úmluvy mají povinnost **zajistit, aby nevidomým, neslyšícím a hluchoslepým osobám, a zejména dětem, bylo poskytováno vzdělávání v jazycích a způsobech a prostředcích komunikace, které jsou pro dotyčnou osobu nejvhodnější, a v prostředích, která maximalizují vzdělávací pokroky a sociální rozvoj.**

Čl. 30 odst. 4 Úmluvy stanovuje následující:

„Osoby se zdravotním postižením mají právo, na rovnoprávném základě s ostatními, na uznání a podporu své specifické kulturní a jazykové identity, včetně znakového jazyka a kultury neslyšících.“

Na vnitrostátní úrovni obsahuje definici ČZJ ustanovení § 4 odst. 2 zákona o komunikačních systémech.³¹ Definice zní následovně:

³⁰ inspekční zpráva č. j. ČŠIZ-134/13-Z, ze dne 8. března 2013; inspekční zpráva č. j. ČŠIZ-376/13-Z, ze dne 31. května 2013

„Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojitý členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.“

Zmíněný zákon pojímá ČZJ jako základní komunikační systém neslyšících. Vedle tohoto plnohodnotného jazyka rozlišuje v ustanovení § 3 komunikační systémy vycházející z českého jazyka. Ustanovení § 6 komunikační systémy neslyšících a hluchoslepých osob vycházející z českého jazyka konkretizuje, jedná se o znakovanou češtinu, prstovou abecedu, vizualizaci mluvené češtiny, písemný záznam mluvené řeči, Lormovu abecedu, daktylografiku, Braillovo písmo s využitím taktilní formy, taktilní odezírání a vibrační metodu Tadoma.

Úvodní ustanovení zákona o komunikačních systémech zakotvuje právo neslyšících **svobodně si zvolit z komunikačních systémů ten, který odpovídá jejich potřebám. Jejich volba musí být v maximální možné míře respektována tak, aby měli možnost rovnoprávného a účinného zapojení do všech oblastí života společnosti i při uplatňování jejich zákonných práv.**

Oblasti vzdělávání se dále dotýká ustanovení § 7 odst. 1 písm. b) zákona o komunikačních systémech, podle kterého *„neslyšící a hluchoslépe osoby mají právo na vzdělávání s využitím komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob.“*

ČZJ vs. znakovaná čeština

Pro pochopení vzdělávání žáků, pro které je ČZJ preferovaným jazykem, je třeba vysvětlit rozdíl mezi ČZJ, tj. přirozeně vzniklým svébytným jazykem, a znakovanou češtinou, která je umělým jazykovým systémem.

ČZJ je komunikační systém s vlastním slovníkem a gramatikou; není závislý na mluveném jazyku, ani od něj není odvozený, proto je nesprávné označovat ho termínem „znaková řeč“. ČZJ nemá psanou podobu, je to však dynamický jazyk, který se vyvíjí včetně různorodých dialektů.³²

Znakovaná čeština se pak od ČZJ liší především tím, že využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována.³³ Nejedná se tedy o jazyk přirozený, ale naopak jazyk uměle vytvořený slyšícími, aby se dorozuměli s uživateli ČZJ. Znakovaná čeština využívá jednotlivé znaky ČZJ, ale kombinuje je s češtinou, proto je lépe osvojitelná pro slyšící, ale hůře srozumitelná pro osoby, jejichž přirozeným jazykem je ČZJ. Uživatel ČZJ nebude znakované češtině dobře rozumět, neboť využívá jiná gramatická pravidla než ČZJ. Podle odborné literatury *„jediným jejím přínosem je, že produkovaná věta je*

³¹ Zákon č. 155/1998 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, ve znění pozdějších předpisů.

³² SKÁKALOVÁ, Tereza. *Uvedení do problematiky sluchového postižení*. Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2011. ISBN 978-80-7435-098-6, s. 49-50

³³ tamtéž, s. 51

doplněna znaky, což může usnadňovat odezírání.³⁴ **Znakovaná čeština jistě může nalézt své efektivní využití například u osob, které ztratily sluch až v průběhu svého života, nikdy by však neměla nahrazovat ČZJ ve vzdělávání žáků, kteří preferují komunikaci v tomto jazyce.**

C.1.1 Jazyková a kulturní komunita

Chtěla bych zdůraznit, že jsem si vědoma, že Neslyšící³⁵ jsou kulturní a jazykovou komunitou. Profesor Harlan Lane, který se intenzivně kulturou Neslyšících a znakovým jazykem zabýval, a prosazuje kulturní pohled na Neslyšící komunitu, uvedl následující: „*To, o co se v případě této jazykové menšiny vede spor na intelektuální rovině, je použití jednoho typu popisu spíše než jiného, popisu kulturního spíše než popisu založeného na modelu nemoci. (...) Uplatnit na členy určité skupiny model založený na nemoci znamená nahlížet na ně a vztahovat se k nim především se zřetelem k našemu kulturnímu pojetí tělesné vady.*“³⁶

V této zprávě Neslyšící označuji za osoby se zdravotním (či sluchovým) postižením, neboť následuji slova zákona. Nijak tím však nezpochybňuji, že Neslyšící jsou společenstvím s bohatou kulturou a vlastními dějinami.

C.2 Rovný přístup ke vzdělání podle antidiskriminačního zákona

Je třeba říci, že pojetí diskriminace z důvodu zdravotního postižení v zákoně č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění pozdějších předpisů, **nevychází z medicínského pojetí, ale z tzv. sociálního modelu zdravotního postižení, tj. z konceptu, podle něž povaha stávajícího společenského (mj. vzdělávacího) systému vytváří překážky pro plné uplatnění práv osob s postižením. Jde o přístup, podle něhož jsou překážky zabraňující mj. rovnému přístupu ke vzdělání výsledkem nikoli neschopnosti osoby s postižením se přizpůsobit, ale nedostatkem ohleduplnosti okolí ve vztahu k těmto osobám.**

Každé osobě s postižením je třeba podle ustanovení § 1 odst. 1 písm. i) a § 1 odst. 3 a § 2 odst. 3 antidiskriminačního zákona zajistit právo na rovné zacházení v přístupu ke vzdělání a při jeho poskytování. V opačném případě jde o diskriminaci. Zdravotním postižením je tělesné, smyslové, mentální, duševní nebo jiné postižení, které brání nebo může bránit osobám v jejich právu na rovné zacházení v oblastech

³⁴ HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu. 1. díl. 2. vydání.* Praha: FRPSP, 1999, 365 s. ISBN 80-7216-075-3 In SKÁKALOVÁ, Tereza. *Uvedení do problematiky sluchového postižení.* Hradec Králové: GAUDEAMUS, 2011. ISBN 978-80-7435-098-6, s. 52

³⁵ V zahraniční literatuře se již po několik desetiletí lze setkat se dvěma psanými podobami slova neslyšící. Neslyšící s malým „n“ jsou medicínským označením, kdežto Neslyšící s velkým „N“ vyjadřují pohled jazykově kulturní. Toto rozlišení jsem se rozhodla následovat. KOSINOVÁ, Barbora. *Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina – kultura neslyšících.* Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. 61 s. ISBN 978-808-7153-949 In ŠÁNDOROVÁ, Zdeňka, POKORNÝ, Karel. *Zdravotně sociální služby a speciálně pedagogická edukace osob se sluchovým postižením.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013, ISBN 978-80-7395-526-7, s. 49

³⁶ LANE, Harlan. *Pod maskou benevolence: zneschopňování neslyšící komunity.* Praha: Karolinum, 2013, ISBN 978-80-246-2449-5, s. 37

vymezených antidiskriminačním zákonem.³⁷ Současně musí jít o dlouhodobé postižení, které trvá nebo má podle poznatků lékařské vědy trvat alespoň jeden rok.

Osoby s postižením chrání i ustanovení § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona o nepřímé diskriminaci, zakazující odmítnutí či opomenutí přijmout přiměřená opatření pro osoby s postižením, jedná-li se o jejich přístup, mj. ke službám určeným veřejnosti. Takovou službou je i vzdělání (nejde o službu privátního charakteru), navíc takto je vzdělávání pojato i školskými předpisy, když podle ustanovení § 2 odst. 3 školského zákona je *vzdělávání poskytované podle tohoto zákona veřejnou službou*. Žákům s postižením je tak třeba zajistit přiměřená opatření.³⁸

Žáci se sluchovým postižením mají nepochybné právo na realizaci podpory, která jejich šance vyrovná.³⁹ Proto zákonodárce koncipuje ustanovení § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona jako aktivní závazek. Při úvaze o přiměřenosti opatření je třeba vzít podle ustanovení § 3 odst. 3 antidiskriminačního zákona v úvahu míru užítku takového opatření, jeho finanční únosnost a dostupnost, a dále způsobilost náhradních opatření uspokojit potřebu osoby s postižením.

Vzhledem k tomu, že **ČZJ je pro některé žáky se sluchovým postižením přirozeným (primárním) jazykem a čeština jazykem cizím**, navrhuji, aby ministerstvo započalo s Neslyšícími diskusi nad revizí **Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen „RVP ZV“)**.

Domnívám se také, že seznámení slyšící většiny s kulturou Neslyšících a snaha o překlenutí jazykové bariéry je cesta ke zlepšení informovanosti a navázání interkulturního dialogu, která je způsobila odstranit překážky, s nimiž se v běžném životě Neslyšící potýkají. **Proto doporučuji ministerstvu, aby s Neslyšícími otevřelo otázku zařazení jejich kultury do podkapitoly 6.4 RVP ZV (Multikulturní výchovy) a možnosti volby ČZJ jako dalšího cizího jazyka (podkapitola 5.1.3 RVP ZV).**

C.3 Hodnocení poskytování tlumočnických služeb

Tlumočení ČZJ usnadňuje Neslyšícím kontakt s okolím, snižuje informační deficit a komunikační obtíže. Tlumočnické služby posilují soběstačnost osob, jejichž přirozeným jazykem je ČZJ, v běžném životě.⁴⁰

³⁷ ustanovení § 5 odst. 6 antidiskriminačního zákona

³⁸ Závěr o veřejné povaze služby obsahující poskytování vzdělávání podtrhuje i okolnost, že český právní systém stanoví povinnou školní docházku. Také odborná literatura k této otázce uzavírá, že opačný závěr by byl nelogický (Boučková, P. a kol. *Antidiskriminační zákon. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 166 - 167). I návrh nové směrnice Rady o provádění zásady rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich náboženské vyznání nebo víru, zdravotní postižení, věk nebo sexuální orientaci, zakazuje podle čl. 3 odst. 1 písm. c) diskriminaci mj. na základě zdravotního postižení s tím, že zvýšenou ochranu osob s postižením je třeba realizovat mj. v jejich přístupu ke vzdělání. Přitom podle čl. 4 odst. 1 písm. b) ve spojení s čl. 2 odst. 5 téže směrnice je formou diskriminace také odepření přijetí přiměřených úprav osobám s postižením v oblastech pokrytých směrnicí, tj. i ve vzdělání.

³⁹ tamtéž, s. 160-161.

⁴⁰ ŠÁNDOROVÁ, Zdeňka, POKORNÝ, Karel. *Zdravotně sociální služby a speciálně pedagogická edukace osob se sluchovým postižením*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013, ISBN 978-80-7395-526-7, s. 44

Tlumočení je pro žáky se sluchovým postižením nepochybně klíčovým vyrovnávacím opatřením, současně je však eticky náročné. Žáci mohou vnímat tlumočníka jako další autoritu a nikoli jako prostředníka mezi nimi a slyšícím světem. Profesionální tlumočnické žijící dlouhodobě v České republice Tim Curry, M.S., proto považuje za předpoklad tlumočnicka ČZJ výbornou znalost obou jazyků: ČZJ a češtiny, neboť je pro žáky jazykovým vzorem a neměl by nikdy brzdit jejich rozvoj.⁴¹

Česká republika se potýká s nedostatkem tlumočnicků ČZJ, podle informací z médií je jich až třicetkrát méně než v jiných vyspělých zemích. „*Petr Vysuček, prezident Asociace neslyšících ASNEP, uvedl, že jednoho tlumočnicka potřebuje v České republice 143 klientů. Ve světě to funguje tak, že jeden tlumočnick má čtyři až pět klientů.*“⁴² Velmi proto vítám otevření oboru Tlumočnick českého znakového jazyka na Vyšší odborné škole v Hradci Králové v září 2016.⁴³

Od 1. září 2016 bude škola nebo školské zařízení využívající tlumočnicka ČZJ povinna podle ustanovení § 16 odst. 7 školského zákona zajistit, aby jeho činnost vykonávala osoba, která prokáže vzdělání, nebo praxi a vzdělání, jimiž získala znalost ČZJ na úrovni rodilého mluvčího a tlumočnické dovednosti na úrovni umožňující plnohodnotné vzdělávání žáka.

Neslyšícím a hluchoslepým žákům středních škol, vyšších odborných škol a vysokých škol, kteří jsou z důvodu úplné nebo praktické hluchoty nebo hluchoslepoty držiteli průkazu ZTP nebo ZTP/P, jsou podle ustanovení § 8 odst. 3 zákona o komunikačních systémech tlumočnické služby poskytovány bezplatně za podmínek stanovených prováděcím právním předpisem. Tento prováděcí předpis však ministerstvo od účinnosti zmíněného zmocňovacího ustanovení, tj. od 1. ledna 1999, nevydalo. **Předpisy, které ministerstvo označilo ve své odpovědi za prováděcí ke zmíněnému ustanovení, nepovažují za dostatečné, neboť podmínky a rozsah tlumočnických služeb neobsahují.**

V této souvislosti nemohu rovněž pominout zprávu Výboru pro práva osob se zdravotním postižením (dále také „výbor“),⁴⁴ který dohlíží nad plněním závazků plynoucích z Úmluvy jednotlivým smluvním státům. Výbor dne 17. dubna 2015 vyzval Českou republiku k alokaci dostatečných finančních prostředků na průpravu a nábor tlumočnicků ČZJ, kteří umožní neslyšícím efektivně využívat práva komunikovat v ČZJ, a to nejen v oblasti vzdělávání.

Pro kvalitní přenos informací při výuce je tlumočnick ČZJ nezbytný nejen pro žáka se sluchovým postižením (uživatele ČZJ), který je individuálně integrovaný v běžné škole, ale rovněž pro žáky ve speciálních školách, jejichž

⁴¹ GONG. Časopis sluchově postižených. Praha: ASNEP – Asociace organizací neslyšících, nedoslýchavých a jejich přátel, 10-12/2014. ISSN 0323-0732, s. 20

⁴² Tlumočnicků znakového jazyka je málo, možná vznikne nová škola. Česká televize [online], 2015, [cit. 7. 9. 2015]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/1514818-tlumocniku-do-znakoveho-jazyka-je-malo-mozna-vznikne-nova-skola>

⁴³ Bližší informace jsou dostupné zde: <http://neslhc.com/vyssi-odborna-skola/>.

⁴⁴ Concluding observations on the initial report of the Czech Republic. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Thirteenth session 25 March - 17 April 2015, dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fCZE%2fCO%2f1&Lang=en

preferovaným jazykem je ČZJ, pokud učitel neovládá ČZJ na výborné úrovni. Domnívám se, že právní předpisy v této oblasti nespécifikují podmínky poskytování tlumočnických služeb dostatečně.

Pokud škola nezajistí kvalitní výuku v jazyce, který je pro žáky s ohledem na jejich sluchové postižení nejvhodnější a maximalizuje jejich vzdělávací pokroky, dopouští se **nepřímé diskriminace** podle ustanovení § 3 odst. 2 antidiskriminačního zákona.

C.4 Hodnocení právní úpravy kurzů komunikačních systémů pro rodiče

Již 16 let chybí právní úprava obsahu a rozsahu bezplatných kurzů pro rodiče žáků se sluchovým postižením. Ministerstvo tento stav odůvodnilo doporučením expertní skupiny pro vzdělávání sluchově postižených, a také upozornilo, že obsah a rozsah kurzů školy upravují na základě aktuálních požadavků rodičů.

Nesdílím naznačenou obavu ministerstva, že by vydání prováděcího předpisu ve smyslu ustanovení § 10 odst. 1 písm. b) ohrozilo přizpůsobení obsahu individuálním potřebám jednotlivých rodičů s ohledem na sluchové postižení jejich dětí. Naopak se domnívám, že **prováděcí předpis by měl zajistit kvalitu (především jazykovou úroveň vyučujících) a četnost těchto kurzů, neboť pro maximální rozvoj žáků – uživatelů ČZJ,⁴⁵ jejichž rodiče slyší, je nezbytné, aby kolem sebe měli kvalitní jazykové vzory**; proto je potřebné poskytnout těmto rodičům odpovídající podporu, aby mohli se svými dětmi dobře komunikovat.

Aby tato podpora byla zajištěna dostatečně, je třeba v prováděcím předpisu vyřešit i otázku financování těchto kurzů.

C.5 Hodnocení inspekční činnosti na školách zaměřených na vzdělávání žáků se sluchovým postižením

Podle ustanovení § 174 odst. 7 školského zákona ČŠI při *hodnocení podmínek, průběhu a výsledků vzdělávání a školských služeb vychází ze zásad a cílů vzdělávání stanovených tímto zákonem, přičemž základním kritériem hodnocení je zejména účinnost podpory rozvoje osobnosti dítěte, žáka a studenta a dosahování cílů vzdělávání ze strany škol a školských zařízení. Pro žáky, jejichž preferovaným jazykem je ČZJ, je pro získávání informací, kvalitní vzdělávací proces a přístup ke vzdělání jako takovému klíčová komunikace v tomto jazyce. Proto by bezproblémová interakce mezi žáky se sluchovým postižením, pedagogickými pracovníky i ostatními spolužáky v tomto jazyce měla být ve školách, kde se žáci se sluchovým postižením vzdělávají, první věcí, na kterou by se ČŠI měla zaměřit.*

⁴⁵ Jsem si vědoma, že kurzy se týkají rovněž jiných komunikačních systémů než ČZJ, nicméně ČZJ je pro slyšící hůře osvojitelný než např. znakovaná čeština, proto jsem přesvědčena, že právě pro uživatele ČZJ, jejichž rodiče tento jazyk neovládají, má vydání prováděcího právního předpisu zásadní význam.

C.5.1 Hodnocení inspekční činnosti v Základní škole a Mateřské škole pro sluchově postižené, Brno, Novoměstská 21

Oceňuji složení inspekčního týmu při inspekční činnosti v Základní škole a Mateřské škole pro sluchově postižené, Brno, Novoměstská 2. Podle informací, které mi ČŠI poskytla, se jí totiž zúčastnila neslyšící odbornice na ČZJ Mgr. Markéta Spilková s tlumočnicí ČZJ Mgr. Ivou Kupčíkovou (obě jako přizvané osoby). Ředitelka Jihomoravského inspektorátu ČŠI uvedla, že Mgr. Spilková zpracovala písemný podklad týkající se ČZJ, spisová dokumentace ho však neobsahovala, proto jsem nemohla posoudit, jak se její stanovisko odrazilo v inspekční zprávě.

Inspekční zpráva se kvalitou vzdělávání v ČZJ zabývá spíše okrajově. Vzhledem k tomu, že kvalita ČZJ je klíčová pro vzdělání žáků se sluchovým postižením, nepovažuji to za dostačující. Konstatování ČŠI, že úroveň ČZJ pedagogů je rozdílná, ale celkově velmi dobrá, naznačuje, že někteří pedagogové potřebnou úroveň nesplňují; ČŠI v tom však nespátřuje nedostatek. Inspekční zpráva nezmiňuje, že by limity pedagogů v oblasti ČZJ škola vyrovnávala poskytováním tlumočnických služeb.

Z celkového vyznění Úmluvy plyne,⁴⁶ že by se na záležitostech týkajících se osob se zdravotním postižením, což vzdělávání v ČZJ nepochybně je, měly účastnit v co největší možné míře právě osoby se zdravotním postižením. Nejkonkrétněji se posuzované otázky dotýká čl. 24 bod 4 Úmluvy upravující právo osob se zdravotním postižením na vzdělání:

„S cílem přispět k zajištění realizace tohoto práva, státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, přijmou příslušná opatření pro zaměstnávání učitelů, včetně učitelů se zdravotním postižením, kteří ovládají znakový jazyk a/nebo Braillovo písmo, a pro přípravu odborníků a pracovníků, kteří působí na všech úrovních vzdělávání. Tato příprava bude zahrnovat informace o problematice zdravotního postižení a využívání vhodných augmentativních a alternativních způsobů, prostředků a formátů komunikace, vzdělávacích technik a materiálů přizpůsobených potřebám osob se zdravotním postižením.“

Zapojení odborníků z řad Neslyšících do inspekční činnosti na školách, kde se vzdělává žák či žáci preferující ČZJ, považuji za účinné zapojení osob se zdravotním postižením do záležitostí, které se jich týkají, ve smyslu Úmluvy. Plnění tohoto úkolu však není hlavním důvodem, proč se domnívám, že se jedná o opatření nezbytné. Pouze osoby z řad Neslyšících mohou adekvátně posoudit jazykovou čistotu slyšících osob podílejících se na výuce v ČZJ; nadto sami Neslyšící dokážou nejcitlivěji vnímat potřeby žáků komunikujících primárně v ČZJ, respektive hlídat, zda žák preferující ČZJ netone v „bezjazyčí“ či není ochuzen o kvalitní vzdělání pouze v důsledku jazykové bariéry. Neslyšící přizvaná osoba či inspektor může rovněž působit ve vztahu k žákům se sluchovým postižením jako inspirace pro jejich budoucí kariéerní dráhu a posílit jejich sebevědomí.

⁴⁶ Z preambule Úmluvy lze vyzdvihnout písm. o), v) a y); dále je v souvislosti s plným a účinným zapojením osob se zdravotním postižením třeba zmínit čl. 3 písm. a), čl. 4 bod 3, čl. 8 bod 1 písm. c), čl. 19, čl. 24 bod 1 písm. c) a čl. 24 písm. 4 Úmluvy.

Jsem přesvědčena, že je z výše uvedených důvodů nezbytné, aby se všech inspekčních činností ve školách, kde se vzdělává žák či žáci se sluchovým postižením, účastnil odborník na ČZJ z řad Neslyšících; současně je pochopitelně potřeba zajistit tlumočníka ČZJ, aby se dorozuměl se všemi členy inspekčního týmu. Přestože jsem si vědoma finanční nákladnosti tohoto řešení, veřejný zájem na zapojení osob se zdravotním postižením do věcí, které se jich týkají, a zajištění kvalitního vzdělání pro žáky se sluchovým postižením (včetně efektivní inspekční činnosti) považuji za velmi silný. Jsem si jista, že se v dlouhodobém horizontu nepochybně vyplatí.

Je mi známo, že z kontrolního řádu, ani školského zákona nevyplývá povinnost, aby stanovisko přizvané osoby bylo součástí spisu ČŠI z inspekční činnosti. Spisová dokumentace by však měla zahrnovat vše, z čeho ČŠI vycházela při svých závěrech v inspekční zprávě. Z hlediska principů dobré správy, zejména principu odpovědnosti a otevřenosti,⁴⁷ proto považuji za nezbytné, aby spisová dokumentace stanovisko přizvané osoby (odborníka na ČZJ) obsahovala.

C.5.2 Shrnutí poznatků z dalších inspekčních zpráv

Účast odborníka na ČZJ

Přestože ČŠI pověřeným zaměstnancům Kanceláře veřejného ochránce práv poskytla v průběhu šetření informaci, že se všech inspekcí ve školním roce 2012/2013 ve školách zaměřených na vzdělávání žáků se sluchovým postižením účastnila osoba ovládající ČZJ, zjistila jsem, že tomu tak nebylo bezvýjimečně.

Inspekční činnost ve Střední škole, Olomouc – Svatý Kopeček, B. Dvorského 17, sice proběhla ve školním roce 2011/2012, nicméně považuji za nutné zmínit, že nikdo z inspekčního týmu ČZJ neovládal. Není proto překvapivé, že se k jeho kvalitě ČŠI nijak nevyjádřila. V Mateřské škole, základní škole a střední škole pro sluchově postižené, Valašské Meziříčí, Vsetínská 454, rovněž z inspekčního týmu nikdo neovládal ČZJ, proto není jasné, jakým způsobem ČŠI dospěla k závěru, že znalost „znakové řeči“⁴⁸ pedagogů je *samozřejmá*. Inspekce v Základní škole pro sluchově postižené a Mateřské škole pro sluchově postižené, Ostrava-Poruba, příspěvková organizace, se pak účastnily dvě osoby, které údajně ovládali ČZJ částečně, přičemž hodnocení ČZJ rovněž nepovažuji za dostatečné.

Pouze tři přizvané osoby byly rodilými mluvčími ČZJ, a to Mgr. Markéta Spilková, Bc. David Jorda a Mgr. Petr Vysuček.

ČZJ jako přirozený jazyk

V žádné z analyzovaných inspekčních zpráv není uvedeno, pro kolik žáků se sluchovým postižením je ČZJ preferovaným jazykem. Vzhledem k tomu, že žáci

⁴⁷ Veřejný ochránce práv. Principy dobré správy [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv [cit. 13. 10. 2015]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/pripady-a-stanoviska-ochrance/principy-dobre-spravy/>

⁴⁸ Termín „znaková řeč“ je nepřesný; není proto zřejmé, zda pod tímto pojmem ČŠI měla na mysli ČZJ či znakovanou češtinu. Rozdílu mezi těmito komunikačními systémy se věnuji v části C.1.1 této zprávy.

se sluchovým postižením mají právo zvolit si nevhodnější komunikační systém (§ 1 odst. 2 zákona o komunikačních systémech), domnívám se, že by ČŠI měla této otázce při inspekčních činnostech věnovat náležitou pozornost. V jedné inspekční zprávě navíc ČŠI označila ČZJ jako cizí jazyk,⁴⁹ což považuji za nesprávné. ČZJ je pro řadu žáků se sluchovým postižením přirozeným jazykem, pro tyto žáky je pak cizím jazykem čeština, což by měla škola zohlednit. **Volba jazyka u jednotlivých žáků a respektování jejich volby ze strany školy by mělo být předmětem inspekční činnosti ČŠI.**

Užívání ČZJ, znakované češtiny, totální komunikace

Hodnocení znalosti ČZJ pedagogů v inspekčních zprávách není jednotné. V některých školách se jeho kvalitě ČŠI věnovala podrobněji,⁵⁰ v jiných ho nehodnotila vůbec.⁵¹ Lze předpokládat, že ve školách, kde žáky užívající ČZJ vyučuje současně slyšící a neslyšící pedagogický pracovník – právě kvůli zajištění bilingválního vzdělávání – je kvalita ČZJ dostatečná. Tento model však není standardem ve všech speciálních školách pro žáky se sluchovým postižením.⁵²

V některých inspekčních zprávách se objevilo, že komunikace s žáky se sluchovým postižením probíhá „pomocí znakového jazyka“.⁵³ V některých školách používají pedagogové znakovanou češtinu, totální komunikaci, která spojuje všechny použitelné komunikační formy (sluchové, slovní, neslovní, manuální apod.)⁵⁴ či auditivně orální metodu. Vzhledem k tomu, že z inspekčních zpráv není patrné, kolik žáků se sluchovým postižením preferuje vzdělávání v ČZJ, nelze posoudit, zda jsou zvolené komunikační systémy v jednotlivých školách vhodné, či nikoli.

Dospěla jsem k závěru, že ČŠI při inspekční činnosti ve speciálních školách pro žáky se sluchovým postižením musí sjednotit své postupy, aby mohla efektivně kontrolovat kvalitu vzdělávání žáků v ČZJ, a působila k odstranění překážek znesnadňujících žákům se sluchovým postižením přístup ke vzdělání a jeho poskytování na rovnoprávném základě se slyšícími žáky.

⁴⁹ inspekční zpráva ze Střední školy, základní školy a mateřské školy pro sluchově postižené, Praha 5, Holečkova 4, č. j. ČŠIA-687/13-A, ze dne 19. srpna 2013

⁵⁰ Např. inspekční zpráva ze Střední školy, Základní školy a Mateřské školy, Hradec Králové, Štefánikova 549, č. j. ČŠIH-186/12-H, ze dne 25. dubna 2012; inspekční zpráva ze Speciální školy pro sluchově postižené, České Budějovice, Riegrova 1, č. j. ČŠIC-569/12-C, ze dne 19. prosince 2012.

⁵¹ Např. inspekční zpráva z Mateřské školy a Základní školy Kyjov, Školní 3208, č. j. ČŠIB-237/13-B, ze dne 26. března 2013.

⁵² Bilingvální vzdělávání za využití kombinace slyšícího i neslyšícího pedagoga poskytuje podle posledních zjištění ČŠI Střední škola, Základní škola a Mateřská škola pro sluchově postižené, Praha 5, Výmolova 169; ve většině hodin je přítomen neslyšící asistent pedagoga ve Střední škole, základní škole a mateřské škole pro sluchově postižené, Praha 5, Holečkova 4; ve Střední škole pro sluchově postižené a Odborném učilišti, Brno, Gellnerova 1, je v některých hodinách přítomna tlumočnice do ČZJ; v mateřské škole Základní školy a Mateřské školy pro sluchově postižené, Plzeň, Mohylová 90, působí neslyšící asistentka pedagoga; použití bilingvální metody je patrné i ve Střední škole, Základní škole a Mateřské škole, Hradec Králové, Štefánikova 549.

⁵³ inspekční zpráva ze Střední školy, Olomouc – Svatý Kopeček, B. Dvorského 17, č. j. ČŠIM-51/12-M, ze dne 20. února 2012

⁵⁴ ŠÁNDOROVÁ, Zdeňka, POKORNÝ, Karel. *Zdravotně sociální služby a speciálně pedagogická edukace osob se sluchovým postižením*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2013, ISBN 978-80-7395-526-7, s. 70

Respektování volby komunikačního systému žáka ze strany školy a kvalitu ČZJ, pokud je preferovaným jazykem žáka, musí ČŠI kontrolovat rovněž ve školách hlavního vzdělávacího proudu, pokud se v nich vzdělává žák či žáci se sluchovým postižením ve formě individuální integrace.

C.6 Neexistence společného evropského referenčního rámce pro ČZJ

Aby bylo možné efektivně zjišťovat znalost ČZJ, a také kontrolovat ze strany ČŠI, zda je úroveň znalosti pedagogických pracovníků v tomto jazyce dostatečná, je **nebytné zavést systém pro hodnocení úrovně ČZJ, např. v podobě Společného evropského referenčního rámce,**⁵⁵ který umožňuje vzájemné porovnání znalosti cizích jazyků v rámci Evropské Unie. Není mi známo, že by takový referenční rámec existoval pro ČZJ, je však vytvořen pro některé cizí znakové jazyky.⁵⁶

Doporučuji proto ministerstvu, aby v rámci operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání vypsal do 31. ledna 2016 výzvu na základní popis tzv. referenčních úrovní pro ČZJ, které vymezí příslušnou úroveň v tomto jazyce a související úroveň komunikační kompetence mluvčího. Na tvorbě výzvy a základního popisu by se ve smyslu čl. 4 bodu 3 Úmluvy měli podílet především sami Neslyšící. Do konce programového období operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání (rok 2020) by měl obdobně vzniknout rovněž podrobnější popis ČZJ.

D - Závěry

Aby byla zajištěna práva osob se sluchovým postižením, je třeba učinit řadu opatření. Víím, že ministerstvo nyní intenzivně pracuje na prováděcích předpisech k novelizovanému školskému zákonu, zejména ve vztahu k systému podpůrných opatření pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Věřím, že výsledkem této náročné odborné práce bude pro každého žáka takové zajištění podpory, které jeho šance maximálně vyrovná. Žádám však ministerstvo, aby při tvorbě těchto předpisů zohlednilo má zjištění a doporučení a věnovalo náležitou pozornost žákům se sluchovým postižením.

O palčivosti problémů nastíněných v této zprávě svědčí rovněž nedávná zjištění Výboru pro práva osob se zdravotním postižením, který zmiňuje porušování práv neslyšících na několika místech své zprávy týkající se plnění závazků plynoucích z Úmluvy ze strany České republiky.⁵⁷ Nedostatkem prováděcích právních předpisů mimo jiné v oblasti tlumočnických služeb a bezplatných kurzů pro rodiče se v minulosti zabýval rovněž Vládní výbor pro zdravotně postižené občany,⁵⁸ který uložil výkonnému místopředsedovi výboru, aby projednal s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy možnosti vydání prováděcích

⁵⁵ dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

⁵⁶ Příkladem lze uvést irský znakový jazyk, informace naleznete např. zde: <http://www.ecml.at/F5/Team/LorraineLeeson/tabid/874/language/en-GB/Default.aspx>

⁵⁷ dostupné z: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD%2fC%2fCZE%2fCO%2f1&Lang=en

⁵⁸ zápis ze zasedání Vládního výboru pro zdravotně postižené občany ze dne 28. listopadu 2014

právních předpisů na základě ustanovení § 10 zákona o komunikačních systémech. Do dnešního dne jsem však nezaznamenala v dané oblasti významnější posun směřující k odstranění překážek znesnadňujících žákům se sluchovým postižením přístup ke vzdělání a jeho poskytování.

D.1 Doporučení ministerstvu

D.1.1 Doporučení podle ustanovení § 22 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv

Jsem přesvědčena, že prováděcí předpisy, které předpokládá ustanovení § 10 zákona o komunikačních systémech, v České republice stále chybí, proto doporučuji Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy jejich vydání ve smyslu ustanovení § 22 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů.

Tlumočnický ČZJ je klíčovým přiměřeným opatřením pro žáky, kteří preferují vzdělávání v tomto jazyce. Proto ministerstvo musí jasně stanovit podmínky a rozsah tlumočnických služeb v systému vzdělávání a financování těchto služeb, přičemž by se mělo začít intenzivně zabývat také problémem nedostatku kvalitních tlumočnicků ČZJ. Doporučuji ministerstvu, aby tuto problematiku zakomponovalo do prováděcích předpisů na základě ustanovení § 19 školského zákona.⁵⁹

Co se týká tlumočení ČZJ na vysokých školách, je mi známo, že se této problematice věnuje metodický pokyn ministerstva.⁶⁰ **Domnívám se však, že by tlumočení ČZJ na vysokých školách mělo být stanoveno obecně závazným právním předpisem, proto doporučuji vydání prováděcího předpisu rovněž v této oblasti.**

Třetí chybějící vyhláška se týká obsahu a rozsahu kurzů komunikačních systémů pro rodiče (§ 10 odst. 1. písm. b/ zákona o komunikačních systémech); ministerstvo v ní musí stanovit standard těchto kurzů a jejich financování, prováděcí předpis přitom nesmí být překážkou individuálnímu přístupu k potřebám rodičů s ohledem na komunikační systém, který si jejich dítě zvolí. Vyhlášku doporučuji vydat samostatně, neboť tato problematika koncepčně nezapadá do oblasti podpůrných opatření pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

D.1.2 Doporučení podle ustanovení § 21b písm. c) zákona o veřejném ochránci práv

Dále doporučuji vytvořit mechanismus ověřování úrovně znalosti ČZJ u pedagogů vyučujících žáky, jejichž preferovaným jazykem je ČZJ, a tlumočnicků ČZJ, tj. základní popis tzv. referenčních úrovní pro ČZJ. Za tímto účelem nechť ministerstvo vypíše do 31. prosince 2015 výzvu v rámci operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání; do konce programového období zmíněného operačního programu by měl vzniknout podrobnější popis ČZJ.

⁵⁹ ve znění zákona č. 82/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony

⁶⁰ Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro financování zvýšených nákladů na studium studentů se specifickými potřebami vyplývajícími ze zdravotního postižení č. j. 23 728/2011-30.

Vzhledem k tomu, že **ČZJ je pro některé žáky se sluchovým postižením přirozeným (primárním) jazykem**, doporučuji, aby ministerstvo v souladu s čl. 4 bodem 3 Úmluvy konzultovalo s komunitou Neslyšících možnosti přizpůsobení **RVP ZV potřebám žáků se sluchovým postižením. Dále necht' ministerstvo otevře s komunitou Neslyšících debatu nad zařazením jejich kultury do podkapitoly 6.4 RVP ZV (Multikulturní výchovy) a možnosti volby ČZJ jako dalšího cizího jazyka pro slyšící žáky (podkapitola 5.1.3 RVP ZV).**

D.1.3 Žádost o vyjádření

Zprávu zasilám ministryni školství, mládeže a tělovýchovy Mgr. Kateřině Valachové, Ph.D., a žádám, aby mi v zákonné lhůtě 60 dnů sdělila své stanovisko k doporučením na vydání tří prováděcích předpisů podle ustanovení § 22 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv. Současně žádám o předložení harmonogramu včetně kalendáře prací na zmíněných prováděcích předpisech. Předpisy by měly nabýt účinnosti spolu se souvisejícími ustanoveními novelizovaného školského zákona, tj. 1. září 2016. V případě, že ministerstvo svou povinnost nesplní nebo budou-li opatření k nápravě nedostatečná, jsem připravena obrátit se na vládu.

Ve lhůtě 60 dnů žádám ministryni rovněž o vyjádření k doporučením podle ustanovení § 21b písm. c) zákona o veřejném ochránci práv, tj. vypsání výzvy v rámci operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání a otevření debaty s komunitou Neslyšících nad úpravami RVP ZV.

D.2 Obecná doporučení České školní inspekci

Velmi oceňuji vypracování metodiky *Kritéria hodnocení podmínek, průběhu a výsledků vzdělávání*. Je patrné, že ČŠI se intenzivně připravuje na změnu, která přijde s účinností novely školského zákona dne 1. září 2016. **Zmíněnou metodiku považuji za dobrý nástroj, k jehož smysluplnému užívání v praxi vzdělávání žáků se sluchovým postižením navrhuji, aby v částech týkajících se rovných příležitostí žáků byla v nejbližší možné době doplněna povinnost zajistit ve školách bezproblémovou komunikaci v jazyce, který si žák se sluchovým postižením zvolí.**

Analýzou inspekční činnosti ČŠI ve školách zaměřených na vzdělávání žáků se sluchovým postižením, jsem zjistila, že postupy ČŠI nejsou jednotné. V tom spatřuji pochybení ve smyslu ustanovení § 18 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv, neboť je to v rozporu s principy dobré správy, zejména s principem předvídatelnosti.⁶¹ **S ohledem na blížící se účinnost novely školského zákona, si proto dovoluji ČŠI doporučit jako opatření k nápravě, aby při kontrolách ve školách, kde se vzdělává žák či žáci se sluchovým postižením:⁶²**

⁶¹ Veřejný ochránce práv. Principy dobré správy [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <http://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/pripady-a-stanoviska-ochrance/principy-dobre-spravy/>.

⁶² Bez ohledu na to, zda se jedná o speciální školu pro žáky se sluchovým postižením či školu hlavního vzdělávacího proudu, kde je žák se sluchovým postižením individuálně integrován.

- (1) zajistila vždy účast odborníka na ČZJ z řad Neslyšících a tlumočnicka ČZJ, a zajistila financování tohoto účinnějšího, leč nákladnějšího řešení;
- (2) vždy spisová dokumentace obsahovala písemné stanovisko Neslyšícího odborníka na ČZJ;
- (3) inspekční zpráva obsahovala informaci o tom, kolik žáků si zvolilo ČZJ jako primární komunikační prostředek, a podrobné hodnocení, zda jejich volbu škola respektuje;
- (4) v inspekční zprávě důkladně hodnotila úroveň ČZJ pedagogických pracovníků, kteří v tomto jazyce vyučují.

D.3 Pochybení Jihomoravského inspektorátu České školní inspekce

Na základě výše popsaných zjištění a úvah jsem ve smyslu ustanovení § 18 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv dospěla k přesvědčení, že **se Jihomoravský inspektorát ČŠI dopustil pochybení spočívajícího především v netransparentním postupu, kdy stanovisko přizvané osoby (neslyšící odbornice na ČZJ) nebylo součástí spisové dokumentace.**

Navrhuji, aby ČŠI zařadila téma vzdělávání žáků se sluchovým postižením, a to jak žáků vzdělávaných ve speciálních školách, tak žáků individuálně integrovaných ve školách hlavního vzdělávacího proudu, do plánu hlavních úkolů na školní rok 2016/2017. Při nadcházející inspekční činnosti by ČŠI měla zohlednit má zjištění a doporučení formulovaná v této zprávě.

Zprávu zasílám ústřednímu školnímu inspektorovi Mgr. Tomášovi Zatloukalovi a žádám, aby se k mým zjištěním, a to jak obecným napříč inspektoráty, tak ve vztahu k Jihomoravskému inspektorátu ČŠI, **v zákonné lhůtě 30 dnů vyjádřil a informoval mě o přijatých opatřeních k nápravě.**

Zpráva shrnuje mé dosavadní poznatky, které mohou být podkladem pro závěrečné stanovisko.

O svých zjištěních a závěrech informuji rovněž stěžovatele.

Mgr. Anna Š a b a t o v á, Ph.D., v. r.
veřejná ochránkyně práv
(zpráva je opatřena elektronickým podpisem)